

הצעה לפתרון בחינת הבגרות בהיסטוריה

22261 70%

מועד קיץ תשפ"ד 2024

הפתרון נכתב על ידי רועי אדחוח (רכז),
ענבר קפלן, איילת כהן, נוי קציר ועומר דודו

מצוות מורי רשת החינוך אנקורי

פרק ראשון – מלחמת העולם השנייה והשואה (עם ספר לימוד פתוח)

שאלה 1

סעיף א'

בתקופה שבין השנים 1933-1938 היישום של המדיניות הנאצית כלפי היהודים בגרמניה לא היה אחיד. בשנים מסוימות יישמו את המדיניות בחומרה, ובשנים אחרות יישמו אותה באופן מתון יותר. המדיניות בגרמניה הלכה והחריפה בשלושה שלבים עיקריים שמבטאים את יישום המדיניות מהאופן המתון יותר לצעדים חמורים יותר: בידוד חברתי וכלכלי (1933-1935), בידוד חוקי (1935), חקיקה חמורה והפעלת אלימות (1938).

מבידוד כלכלי- 'יום החרס' ב-1933 – ב-1 באפריל 1933 המפלגה הנאצית הכריזה על יום חרס של בתי עסק יהודים בכל רחבי גרמניה. זו הייתה הפעם הראשונה שהשלטון הגרמני ביצע פעולה ארצית נגד היהודים בגרמניה. פעילי המפלגה הנאצית - אנשי ה-S.A., התייצבו בכניסה לחנויות ובתי עסק יהודים, סימנו חלונות ראוה של עסקים יהודים (בדרך כלל במגן דויד והמילה JUDE), תלו שלטים עם מסרים אנטישמיים, חסמו את הכניסה ללקוחות ואיימו עליהם שלא לקנות מיהודים. היטלר הורה להפסיק את החרס אחרי יום אחד, לאחר שמדינות שונות בעולם וגם כלכלנים בגרמניה הביעו מחאה על החרס. מחאות אלה אורגנו הרבה פעמים על ידי יהודים בחו"ל, ואף החרים סחורות גרמניות. היטלר הבין כי כלכלת גרמניה עדיין תלויה בסחר עם מדינות אחרות, וכי היהודים עדיין משולבים היטב במערכת הכלכלית של גרמניה. למרות זאת, 'יום החרס' הראה את הנחישות של המפלגה הנאצית להשתמש בכוחה נגד היהודים.

עד להפעלת אלימות- 'ליל הבדולח' – 'ליל הבדולח' היה הפעולה הראשונה האלימה והמאורגנת של השלטון הנאצי כנגד היהודים בגרמניה. לאחר שנועץ עם היטלר בארבע עיניים, החל יוזף גבלס (שר התעמולה) לארגן את פעילי המפלגה והאס אס לערוך פוגרום יזום ומתואם היטב ביהודים, קודם במינכן ולאחר מכן בברלין ובכל רחבי הרייך הגרמני. הפוגרום תואר רשמית כהתפרצות ספונטנית של הגרמנים, אך למעשה היה מתוכנן מלמעלה, כפי שמעידה פקודתו של ריינהרד היידריך (ראש המשרד הראשי לביטחון הרייך), לאס אס שניתנה באחת ועשרים אחר חצות. במקומות רבים יצאו הפורעים לדרכם היישר מהמסיבות וההתכנסויות, לאחר שקיבלו תדרוך כיצד לפעול.

בליל שבין ה-9 ל-10 בנובמבר 1938 התפרעו חבורות של אנשי ארגון ה-S.S ברחבי גרמניה יחד עם פורעים מהרחוב (כאשר רבים מהם אף היו שתויים). הם פגעו ביהודים רבים, ברכושם ובמוסדות דת יהודיים. במסגרת 'ליל הבדולח' נוצרו חלונות ראוה של חנויות היהודים, נהרסו מבני קהילה ודת, נרצחו 91 יהודים, ונשלחו 30,000 יהודים למחנות ריכוז. בנוסף לכך, היהודים נדרשו לשלם מכספים את תיקון נזקי הפוגרום.

גם על פי הגרף המצורף אשר מתאר את נתוני ההגירה של יהודים מגרמניה בשנים 1933 – 1938, ניתן לראות כי שנת 1938 מהווה שנה משמעותית במספר היהודים המהגרים מגרמניה, 35,000, ככל הנראה בשל אירועי ליל הבדולח, אשר התרחשו באותה שנה.

סעיף ב'

שני מהלכים צבאיים אשר השפיעו על מדיניות הנאצים כלפי היהודים בשטחי הכיבוש הם :

- מבצע ברברוסה - ב-22 ביוני 1941 פלשה גרמניה הנאצית במפתיע לברית המועצות ובכך הפרה את ההתחייבות שלה בהסכם "ריבנטרופ-מולטוב" (אוגוסט 1939). המטרות האידאולוגיות של "מבצע ברברוסה" היו : הבטחת "מרחב מחיה" לגזע הארי ; מאבק בבולשביזם וחיסול הקומוניזם כתנאי לבניית "הסדר החדש" באירופה ; מימוש תורת הגזע – נטרול הגזע הסלבי הנחות ושעיבודו לגזע הארי.

היטלר תכנן מלחמה מהירה וקלה בסגנון הבליץ-קריג על מנת לסיים את המלחמה לפני החורף הרוסי הקשה. בתחילת הפלישה, הצבא האדום נסוג מזרחה תוך שהוא משאיר 'אדמה חרוכה' - השמדת כל המשאבים בשטחים אלה כדי שהגרמנים לא יוכלו לנצלם. למרות הנסיגה המהירה, הצבא האדום המשיך לשלוט בערים הגדולות, והקרבת המשיך ללא הכרעה. הצבא הגרמני מצא את עצמו בעומק שטח ברית המועצות, רחוק מבסיסי האספקה שלו עם מעט ציוד, בעיצומו של החורף הרוסי הקשה. הפלישה של גרמניה לברית המועצות אילצה אותה לפצל את כוחותיה, דבר שהקשה עליה להתמודד מול בעלות הברית בהמשך המלחמה.

עם הפלישה הצבאית לברה"מ החלה גם ההשמדה השיטתית של היהודים בשטחי הכיבוש. במקביל להתקדמות הצבא הגרמני, נעו יחידות ה'איינזנצגרופן' ('עוצבות המבצע') שתפקידן היה לטהר את שטחי הכיבוש מאויבי העם. ככל שהצבא הגרמני התקדם מזרחה, כך גברו מעשי ההשמדה השיטתית של היהודים בשטחי הכיבוש.

תוניסיה - כמו רוב מדינות צפון אפריקה, גם תוניסיה הייתה נתונה לשלטון קולוניאלי צרפתי לפני המלחמה. רוב היהודים בתוניסיה לא קיבלו אזרחות צרפתית, והיו במעמד נתינים. עם פרוץ המלחמה, חיו בתוניסיה כ-85000 יהודים. בנובמבר 1942 הנאצים כבשו את תוניסיה, אסרו את ראשי הקהילה היהודית והטילו עליהם להקים ועד קהילה חדש, מעין יודנראט. הנאצים לקחו כ-5000 יהודים לעבודות כפייה במחנות עבודה. במחנות תנאי המחיה היו קשים, הוטלו עונשים כבדים והיהודים הועסקו בעבודות מסוכנות. בנוסף, הנאצים חרמו רכוש רב מהיהודים והטילו קנסות כבדים על הקהילה היהודית.

הנאצים התכוונו ליישם את הפתרון הסופי גם בתוניסיה, ואף התייחסו לכך בוועידת ואנזה. בגלל סיבות שונות הכוללות את המרחק של תוניסיה ממחנות ההשמדה, מיעוט אנשי אס.אס. בתוניסיה ושחרורה של תוניסיה בידי בעלות הברית בשלב מוקדם יחסית של המלחמה – הפתרון הסופי לא יושם בתוניסיה כפי שיושם באירופה. יחד עם זאת, הנאצים עצרו כ-20 יהודים באשמת פעילות פוליטית חתרנית ושלחו אותם למחנות ההשמדה באירופה, שם נרצחו.

שאלה 2

סעיף א'

התעמולה והחינוך היוו כלי חשוב בתהליך ההפיכה של גרמניה ממדינה דמוקרטית למדינה נאצית טוטליטרית. המשטר הנאצי הרבה להשתמש בתעמולה כדי לחזק את התמיכה הציבורית ובאידיאולוגיה הנאצית וכדי להשריש את השנאה כלפי היהודים. כשהנאצים עלו לשלטון, עדיין חלקים רבים מאזרחי גרמניה לא הזדהו עם האידיאולוגיה הנאצית. השימוש בחינוך נועד כדי לגדל דור חדש שלא ידע תפיסות ואידיאולוגיות אחרות. ילדים הם קבוצה באוכלוסייה שקל להשפיע עליה וכשהם יגדלו הם גם יעבירו את האידיאולוגיה הנאצית לילדיהם והלאה. בנוסף, דרך התעמולה ניתן להשתלט על תודעת הציבור והחברה ואף להשתמש בדיעות כזב כדי להטמיע את הדימוי השלילי של היהודים בתודעת הקהל הרחב בגרמניה במקביל להפצת רעיון הנאציזם.

בקטע המקור בעמוד 101 שבספר "נאציזם, מלחמה ושואה" מאת יגאל משעול בהוצאת היי סקול מוצג שער הספר "הפטרייה המורעלת" – מדובר בספר ילדים המתאר סיטואציות יומיומיות ומטרתו להרחיק את הגרמנים מהיהודים בגרמניה ולהחדיר בהם כבר בגיל הרך רגשות של שנאה ופחד כלפי היהודים, ולהצביע על הסכנה שבני העם הזה מעמידים מול גרמניה וילדיה.

בכריכת הספר מתוארות פטריות עם דמות אנושית של יהודי, ע"פ מגן הדוד כסמל ליהדות כפי שהנאצים תיארו אותו (פרצוף שמן ועגול בעל אף ארוך ומחודד). איסוף הפטריות היה פעילות חווייתית אך יש בה גם סכנה כי צריך לדעת להבדיל בין פטריות טובות למאכל (גרמנים ארים) לבין פטריות רעילות המזוהות עם היהודים ועלולות לגרום לנזק פיזי ולנזק לאומי.

סעיף ב'

שניים מן העקרונות של האידיאולוגיה הנאצית שבאים לידי ביטוי בכרזה הם :

עיקרון מרחב מחייה ("לבנסראום") – לפי תורת הגזע הארים הם יוצרי התרבות. על מנת לממש את ייעודו, הגזע הארי זקוק למקום בו יוכל לחיות בנוחות ולהתפתח. היטלר קבע שמרחב המחייה הדרוש לגרמנים נמצא במזרח, ולכן עליהם לכבוש אותו מהעמים היושבים שם. לגזע הארי יש זכות טבעית על שטחי המזרח, ועליו לצאת למלחמה כדי להשיגם. לאחר שייכבשו השטחים במזרח, העמים הסלאבים היושבים שם ישועבדו לטובת סיפוק הצרכים של הארים. מתוך עיקרון זה יתממש "הסדר החדש" במלה"ע השנייה. עקרון זה בא לידי ביטוי בקטע דרך המפה המעידה על השתלטות גרמניה לכיוון מזרח, סיפוח פולין, כאשר שליש ממנה יועד להתיישבות גרמנית- כחלק מהזכות הטבעית של הגזע הארי, שליש יועד לשעבוד הסלאבים לצרכי הגזע הארי- האזור שבשליטה ישירה של גרמניה אשר שעבדה את הפולנים שישבו שם.

עיקרון המנהיג ("הפיהרר פרינציפ") – הפיהרר (מנהיג) הוא לא אדם רגיל, הוא המנהיג העליון המושלם. הפיהרר הוא שליט יחיד ללא שותפים, מתחרים ומתנגדים. הפיהרר טוב יותר משאר בני הגזע הארי ומבטא באישיותו את גרמניה ואת רצון העם. הפיהרר הוא המקור של כל הידע והחוק במדינה. העם הגרמני נדרש להפגין משמעת מוחלטת מול הפיהרר: להישבע אמונים ישירות לפיהרר, ולציית לו ציות עיוור. כל נושאי התפקידים במדינה כיוונו את פעולותיהם כדי שיענו על 'רצון הפיהרר', גם אם לא נתבקשו לעשות כך.

עקרון זה בא לידי ביטוי בכרזה על ידי קריאה של הפיהרר, היטלר, לחזור וליישב את המולדת הגרמנית "הפיהרר קרא..... לחזור למולדתם".

שתי פעולות שהנאצים נקטו ומימשו את העקרונות האלה לאחר כיבוש פולין, הן:

- העברת אוכלוסייה מתוך מרחב מחייה - במסגרת הסדר החדש, הגרמנים גירשו אוכלוסייה סלאבית רבה מהשטחים הכבושים, ובמקומם יישוב תושבים גרמנים שחיו מחוץ לגרמניה. כמו כן, הייתה תכנית ליישב מיליוני גרמנים בברית המועצות ולהפוך אותה למושבה גרמנית, אך תכנית זו לא התממשה.
- חיסול האינטליגנציה הסלאבית כחלק מעקרון המנהיג – הנאצים חששו מהמשכילים הסלאבים שיעוררו את העמים הסלאבים נגד שלטון הנאצים. חיסול האינטליגנציה הסלאבית נעשה בשטחי הכיבוש באמצעות רצח, מאסר במחנות ריכוז, גירוש וסגירת מוסדות השכלה. כל זאת במטרה למנוע כל השכלה מהעמים הסלאבים.

שאלה 3

סעיף א'

מטרה ראשונה להקמת הגטאות היא לבודד את היהודים מהאוכלוסייה הכללית- הנאצים רצו לרכז את היהודים במקום אחד ולמנוע מהם קשר עם העולם החיצון. זאת במטרה שהנאצים יוכלו לשלוט על היהודים בקלות ולמנוע מהם אפשרות להתקוממות. זה בא לידי ביטוי בקטע במשפט "... היהודי מזוהם... היהודי שונא את גרמניה וחותר תחת קיומה" קפלן מדגיש את התחושה של הגרמנים שהיהודי מאיים על הקיום שלהם ולכן יש להרחיק את היהודים ולבודד אותם באופן מוחלט כך שלא יוכלו לזהם ולטמא את הגזע הארי.

מטרה שנייה להקמת הגטאות היא לגרום תמותה 'טבעית' אצל היהודים – הנאצים יצרו תנאי חיים קשים ביותר בתוך הגטאות במטרה להביא להכחדה עקיפה של היהודים. השילוב של רעב, היעדר תרופות, מחלות וקור הגבירו עוד יותר את התמותה בגטו, ללא התערבות ישירה של הגרמנים. זה בא לידי ביטוי בקטע במשפט הבא "על פי ההגיון - אנחנו מחויבים בלגווע. על פי חוקי הטבע - סופנו לאבדון ולכליה גמורה", קפלן מדגיש בדבריו כי ההגיון מחייב שאי אפשר לשרוד בתנאי המחיה בגטו והיהודים בפולין אמורים להיכחד בתנאים אלו. זה מוכיח את המטרה של הנאצים לגרום למוות של יהודים כתוצאה מתנאי מחייה קשים ביותר.

- דרך ההתנגדות של היהודים בגטו שבאה לידי ביטוי בקטע המקור :

רעיון קידוש החיים - המושג "קידוש החיים" בשואה כלל את כל המעשים שעשו היהודים כדי להציל חיים, לשמור על כבודם, ועל צלם האנוש שלהם כבני אדם ערכיים ותרבותיים. על היהודים להיאבק ככל יכולתם כדי לשרוד ולשמור על צלם אנוש. מאבק ההשרדות של היהודים נועד אמנם לספק את הצרכים הפיזיים הבסיסיים- מזון, פרנסה, תברואה- אבל גם את צורכי הרוח.

רעיון זה מתבטא בקטע במשפט הבאים :

"יהודי פולניה... אוהבים את החיים ואינם רוצים להסתלק מן העולם לפני זמנם"

"השאירה לחיים במצוקה נוראה כזו שלנו - היא פועל יוצא של איזה כח מופלא שעוד לא עמד על מהותו"

"... כח זה טמון בהווייתה המקורית של יהדות פולניה, המושרשת במסורת הנצחית שציוותה לנו את החיים"

קפלן מדגיש את האחיזה בחיים כערך בפני עצמו, היהודים נאחזים בה למרות הקשיים הבלתי נסבלים. הוא גם מתאר שכח זה נובע במסורת היהודית ומבטא בכך את הניסיון לשמור על החיים המסורתיים והרוחניות וזה בעצם קידוש החיים- עשית מה שאפשר כדי לשרוד תוך שמירה על משמעות החיים וחי הרוח.

שתי פעולות מדגימות :

ארגוני עזרה יהודים – בתוך הגטאות פעלו ארגונים שונים שהקימו בתי יתומים, פתחו מטבחים ציבוריים, מרפאות ובתי חולים. בנוסף, היו ארגונים מחוץ לגטו שסייעו ליהודים.

פעולות חינוך – מסגרות חינוך הוקמו באותן שנים גם ביוזמה עצמית של אנשים פרטיים ולא רק באמצעות היודנראט

פעילות תנועות הנוער – בתקופת השואה תפסו תנועות הנוער במזרח אירופה תפקיד מרכזי בחיי הגטאות. הן מילאו את הריק שנוצר בעקבות צעדי הנאצים, ארגנו פעילויות רבות בגטאות, ולבסוף ארגנו את המרידות היחידות שהיו בגטאות כנגד הנאצים

סעיף ב'

הצגת השינוי : על רקע ההשמדה הצפויה ליהודים, חברי תנועות הנוער והמחותרות בחרו לשנות את גישתם ולעבור למאבק חמוש ואלים כלפי הגרמנים על מנת להתגונן מפני גורלם הצפוי. הם החלו להפיץ מידע על ההשמדה, ולקרוא לתושבי הגטו שלא להתייצב למשלוחים. הם אספו כלי נשק, הכינו מקומות מחבוא, בונקרים והתארגנו ללחימה.

הסבר מדוע חל שינוי בדרך ההתנגדות לנאצים : בשנים 1942-1943 השמדת היהודים במחנות הייתה בשיאה, והידיעות והשמועות על מעשי ההשמדה החלו להגיע ליהודים בגטאות. חלק מאסירי

המחנות הצליחו לברוח ולספר את סיפורי המחנות, חלק מהפולנים סיפרו על המראות מהגטאות ועוד. עקב כך חלק מהיהודים החלו להבין כי כוונת הנאצים היא השמדה טוטלית של העם היהודי.

ביסוס על מקור מספר הלימוד "נאציזם, מלחמה ושואה", מאת אגי משעול, בהוצאת היי סקול. עמוד 258 מקור מס' 1. הקטע לקוח מתוך כרוז שחיבר אבא קובנר, אותו הקריאו באסיפת נוער ב1942. בקטע אבא קובנר קורא ליהודים בגטו ווילנא למרוד בנאצים.

בקטע קובנר מדגיש את העלמותם של עשרות אלפי יהודים מהגטו, הוא טוען שהנאצים מתכננים לקחת את היהודים ליער פונאר ושם להרוג אותם. כך מתבטאת הסיבה לשינוי בגישה לכיוון של התנגדות חמושה "היטלר זומם להשמיד את כל יהודי אירופה. על יהודי ליטא הוטל להיות הראשונים בתור". קובנר מכיר בכך שהנאצים מחמירים את היחס ליהודים ומתכוונים לבצע את הפתרון הסופי, כפי שבאמת קרה. אם הגורל שלהם הוא למות, הם מעדיפים למות כשהם נלחמים ולא ללכת כ"צאן לטבח".

פרק שני – לאומיות וציונות (עם ספר לימוד פתוח)

שאלה 4

סעיף א'

שתיים מדרכי הפעולה של התנועות הלאומיות באירופה שבאות לידי ביטוי בקטע המקור, הם:

1. פעילות פוליטית להקמת מדינת לאום – רוב התנועות הלאומיות התמודדו עם מצב מדיני בעייתי, בו הלאום נשלט על ידי אימפריה גדולה, שלטון זר או שהלאום היה מפוצל במדינות קטנות. התנועות הלאומיות פעלו בדרכים שונות לגיוס ההמונים **למאבק עממי נגד השלטונות הזרים**. ההמונים יצאו לרחובות וניסו לבצע מהפכות, אך לרוב אלה כשלו. לאחר כישלון המהפכות העממיות, פנו התנועות הלאומיות **לעזרה צבאית ומדינית של גורמים פנימיים או של מדינות אחרות** נגד השלטונות הזרים. בקטע: "ואכן הזמינו הצרפתי המנוס למרכבתו, והצהיר בפניו כי צרפת לא תוכל לעזור לנו אלא בהתערבות דיפלומטית. כי צרפת זקוקה לשלום כדי לבסס את השושלת החדשה ואת סדר העניינים החדש בשעה שמצויים בה עוד כמה עוררין [מתנגדים]. [...] הוא סיים והבטיח שצרפת תעשה ככל שתוכל למען בעלי בריתה, הפולנים הנועזים." כלומר, בקטע ניתן לראות שהמדינאים הפולנים פעלו באופן דיפלומטי על מנת לרתום את צרפת למאבקה הלאומי של התנועה הפולנית, כדי להקים מדינה עצמאית.
2. מאבק צבאי – רוב התנועות הלאומיות יצאו למאבק צבאי עם או בלי תמיכת מעצמות כדי לסלק את השלטון הזר מהמולדת ולהקים בה מדינה עצמאית על פי אופי המדינה אתנית-תרבות ו/או לאומית-פוליטית. בקטע: "...כל הידיעות הללו משכנעות באופן מוחלט, כי אין לנו לסמוך אלא על האלוהים, על עוז רוחנו ויציבותנו, ואכן מצטיין בכך צבאנו, ובהתלהבותם הרבה מסתערים מועטים על המונים." כלומר, הפולנים יודעים שהדרך היחידה להקים מדינה עצמאית היא להיאבק צבאית בפרוסיה ששלטה על שטחים במערב פולין.

סעיף ב'

דרכי פעולה מתחומים שונים שנקטע היישוב היהודי בארץ-ישראל בשנים 1881-1914, הם:

בתחום ההתיישבות: הקמת מושבות - בזמן העלייה הראשונה, התנועה הציונית לא עסקה עדיין באופן מאורגן ברכישת קרקעות בא"י. אולם, העולים קנו קרקעות בעצמם. עד לתקופה זו, חיו היהודים בתוך "היישוב הישן" שכלל את ארבעת ערי הקודש (ירושלים, צפת, טבריה וחברון) שהיו מוקפות חומות. עם קניית הקרקעות, היהודים יצאו בפעם הראשונה מתחום חומות הערים והקימו ישובים חדשים וצורת התיישבות חדשה - המושבה. בין המושבות שקמו היו פתח תקווה (1878) וראשון לציון (1882). צורת התיישבות הפרטית והחקלאית הזו הייתה הנפוצה ביותר בא"י עד מלחמת העולם הראשונה. מאפייני המושבה היו: בעלות פרטית על הקרקע, עבודה שכירה, גידול משק חד ענפי (חקלאות) וחיי קהילה מסורתיים.

החשיבות של הקמת המושבות בתחום ההתיישבות לקידום מטרת הציונות – "כיבוש הקרקע", ליצור רצף טריטוריאלי של התיישבות יהודית על מנת לקבוע את גבולות המדינה היהודית כשתקום. בשנים 1914-1981 הוקמו למעלה מ-30 ישובים מהצפון ועד לדרום הארץ שהפכו למוקד משיכה לעולים חדשים ולישובים נוספים שיקומו. זאת בנוסף לדפוסי התיישבות נוספים: הקבוצה

והתיישבות עירונית (הקמת תל אביב).

בתחום התרבות: החייאת השפה העברית – פעילותו של אליעזר בן יהודה. אליעזר בן יהודה נולד בשנת 1858 למשפחה יהודית-דתית ברוסיה. בן יהודה הגיע לירושלים בשנת 1881. בזמן זה יהודי הישוב בארץ ישראל דיברו בשפות שונות (בעיקר יידיש ולדינו) וכך גם העם היהודי בעולם כיוון שהשפה העברית הייתה שפת קודש. **בן יהודה דגל ברעיון "כיבוש השפה" – הפיכת השפה העברית לשפת דיבור (בחיי היומיום) של הלאום היהודי. לטענתו, השפה והתרבות המשותפת היא חלק ממרכיביו של הלאום, ובלי השפה העברית לא תוגשם מטרת הציונות.** דוגמאות לפעילותו בתחום החייאת השפה העברית: פרסם מאמרים וערך עיתונים בעברית ("הצב"י) שעסקו בחיי היומיום של היהודים בארץ-ישראל והופצו גם ליהודים בגולה. המציא וחדש מילים בעברית (למשל: מדרכה, גלידה ואופניים), ערך וכתב את המילון העברי הראשון, הקים את 'הועד ללשון העברית' וסייע בהכשרת מורים וגננות על ידי כתיבת תוכניות לימוד בעברית.

החשיבות של החייאת השפה העברית לקידום מטרת הציונות: פיתוח תרבות לאומית עברית וציונית, איחוד וגיבוש היהודים שהגידו מתרבויות וארצות שונות על ידי שימוש בשפה העברית היוצרת תקשורת ביניהם (בארץ ישראל ובתפוצות). בנוסף, הנחת יסודות לחינוך עברי בארץ-ישראל.

אפשר לפרט על התחום הביטחוני – הקמת ארגון "השומר".

בחרתי בקטע מקור מספר 4 בעמוד 155, מתוך הספר "הלאומיות המודרנית וראשית הציונות", יגאל משעול, היי סקול. בקטע מתארת יהודית הררי על הצלחת הגן העברי הראשון. הקטע מדגים את החשיבות של החינוך העברי לילדים כבסיס לתרבות הלאומית-עברית והציונית לעולים והמתיישבים בארץ ישראל ולהשפעה על היהודים בגולה. ציטוט: "...מורים ואורחים מכל הארץ נהרו לראשון לציון לראות בפלא הגדול, בשחק תינוקות בני שלוש בעברית. שמה של אסתר שפירא [הגננת העברית הראשונה] התפרסם בארץ ובגולה..."

שאלה 5

סעיף א'

שתיים מן המטרות של התנועות הלאומיות, הם:

- **שחרור מכובש ו/או הקמת מדינת עצמאית ללאום על בסיס לאומיות אתנית-תרבותי ו/או אזרחית-פוליטית** - רוב התנועות הלאומיות נשלטו על ידי שלטונות זרים או מלוכה שאינה נתנה ביטוי לאופי הייחודי של בני הלאום ולמאפייניו האזרחיים או האתניים-תרבותיים. התנועות הלאומיות פעלו במישור הדיפלומטי ו/או הצבאי כדי לסלק את השלטון הזר ולהקים במולדת (טריטוריה בה ישבו והיו קשורים אליה) מדינה עצמאית המבוססת על ערכי הלאום (ברוב השאפו למדינה דמוקרטית).
- **גיבוש הזהות המשותפת לקבוצת הלאום וביסוס זהות בקרב בני הלאום** – בתחילת פעילותם של התנועות הלאומיות. המנהיגים המודרניים, אנשי ההשכלה והרוח (הרומנטיקה) התגבשו לאחד את בני הלאום תחת מסגרת לאומית אחידה ולאומית, כזו שתרתום אותם למאבק לאומי מול השלטון הזר, הדגישו את ייחודיות הלאום וזכותם להגדרה עצמאית. הם החלו בטיפוח של סמלים לאומיים ותרבות לאומית (המנון, סמל ודגל), הפצת השפה הלאומית והפיכתה לשפה משותפת, הקניית תכנים לאומיים באמצעות

הספרות ובאמצעות מחקר וכתובה של ההיסטוריה הלאומית, הקמת מערכת חינוך לאומית והקמת תנועות נוער.

בספר הלימוד "הלאומיות המודרנית וראשית הציונות", יגאל משעול בהוצאת היי סקול, ישנה תמונה בעמוד 38 למטה. התמונה מתארת ביסמרק (עומד לבוש מדים לבנים) מכריז על הקמת גרמניה בארמון ורסאי שבצרפת לאחר מלחמת פרוסיה – צרפת. בטקס ההכרזה נוכחים קציני צבא בכירים והנסיך פרידריך וילהלם (עומד על הבמה), לימים וילהלם השני – קיסר גרמניה. הפעולה המוצגת בתמונה זו היא הניצחון הצבאי במלחמתה של פרוסיה והתנועה הלאומית הגרמנית בראשות מנהיגה ביסמרק (ראש ממשלת פרוסיה) מול צרפת. מה שסלל את הדרך להקמת הקיסרות הגרמנית המאוחדת והעצמאית.

סעיף ב'

ההבדלים בין שני קטעי המקור על פי שני התבחינים (הקריטריונים) האלה:

האבל על מותו של הרצל – בקטע הראשון ניכר כי היהודים הציונים בארץ ישראל מתאבלים קשות על מותו של הרצל ורואים בו כמנהיג מדיני שייסד את התנועה הציונית ותומך בציונות המדינית (דיפלומטית) – גואל העם היהודי וחוזו המדינה. וכעת, לאחר מותו, יש חשש ממשי להמשך קיומה ופעילותה של התנועה הציונית. בקטע: "הנה עבר שבוע ימים שמת הרצל [...]. ועוד לא יבשו הדמעות שזלגו על אלפי עיניים גם בעירנו ובשאר ערי ארצנו, עוד לא חדלו ההספדים [...]. ובתוך הצער והכאב הלוחט, שתי מחשבות מנקרות תמיד את המוח: מה היה? ומה יהיה?".

לעומת זאת, בקטע השני רואים באבל על מותו של הרצל (ובהנחתו), כמעין ההערצה אלילית אשר זרה ליהדות והמופיע בתנ"ך כמקור (עץ) לעבודה זרה. בקטע: "ראיתי את פרשת האבל המוזר, למורת רוח שלומי אמוני ישראל [החרדים], אשר עשו איזה אנשים מירושלים, על מות תיאודור הרצל, על ידי האשרה, אשר נטעו בסביבות ירושלים על שמו."

הערכת דמותו של הרצל – בקטע הראשון ניכר הערכה רבה של הכותב כי הרצל הקדיש את כל חייו ופועלו על מנת לקדם את מטרת הציונות על פי תכנית באזל (1897) בקונגרס הציוני הראשון – "הקמת בית לאומי בארץ ישראל על פי משפט הכלל" על פי האמצעים למימושה – קונגרסים ציוניים, פעילות דיפלומטית להשגת הצ'רטר מול האימפריה העות'מנית, הקיסרות הגרמנית, הקיסרות הרוסית ובריטניה, הקמת מוסדות מיישבים, כלכליים וארגוניים...ועוד. בקטע: "וזה האיש שהקדיש כל חייו לעבודת האומה, האיש אשר יצר את הציונות המדינית, את הכנסייה (הקונגרס), את אוצר הלאומי, האיש אשר הגדיל את כבודנו בעולם."

לעומת זאת, בקטע השני טוען הכותב כי "הדיפלומטיה של הרצל היא רק הטעיה. שבע שנות הציונות הן כמו שבע שנות רעב במצרים למעשים ממשיים. הרצל התחכם והוליק את עם ישראל מפני הרעב הדיפלומטי בארץ כנען לאל-עריש שבמצרים. אבל חלום הרצל איננו חלום פרעה שהתממש – אלא חלום שווא." כלומר, מהקטע ניתן להבין שכותב עיתון זה טוען כי הרצל אינו איש של חזון מדיני אלא כזה שחיפש בכוח כל פתרון חילוני-לאומי גם עם זה במחיר של התיישבות יהודית בארץ אחרת (אוגנדה או אל עריש במצרים). מה שסותר את תכנית באזל ואת שיוכו ההיסטוריה והדת של עם ישראל לארץ ישראל.

הסיבה להבדלים בין שני קטעי המקור הוא זהות כותבי העיתון: קטע 1 – לקוח מעיתון "השקפה" שהוא עיתונם של אליעזר בן יהודה ובני משפחתו שתמכו מאוד בפעילותו של הרצל והתנועה הציונית. לעומת זאת, קטע 2 – לקוח מעיתון "חבצלת" המייצג בתקופה ההיא את הקהילה היהודית בירושלים. אלו התנגדו לציונית המדינית של הרצל ותמכו בציונות היהודית (הדתית) והמעשית, שעיקרה אמונתם הייתה שארץ ישראל שייכת לעם ישראל ועל פי תורת ישראל (ראוי לציין שחלק מהחרדים אף התנגדו לתנועה הציונית וראו בה פגיעה באמונה שרק עם בואו של המשיח תוכל לקום מדינה יהודית בא"י).

שאלה 6

סעיף א'

האימפריה האוסטרו-הונגרית ופרוסיה סייעו למאבקה של **התנועה הלאומית הגרמנית** בראשות ביסמרק שהצטרפה לכוחות הצבא של הגרמנים, ותמכו בהן בכוח אדם מיומן ומצויד בנשק חדיש במלחמה כנגד דנמרק (1864). כתוצאה מהניצחון המוצלח של פרוסיה וגרמניה, נכבשו שני אזורים חשובים: שלזוויג והולשטיין. בכך ביסמרק חיזק את תמיכת העם הגרמני במנהיגותו וברצונו לאחד את גרמניה.

בקטע מקור מספר 4, מתוך הספר "הלאומיות המודרנית וראשית הציונות" (יגאל משעול בהוצאת היי סקול), הרצל מזכיר ביומנו את האינטרסים של בריטניה (יולי 1902). בקטע הרצל מציין כי אם בריטניה כמעצמה אירופית תקדם את הפתרון הלאומי של היהודים (הצ'רטר) – התיישבות באל עריש שבסיני (מצרים), אז בכך ההתיישבות היהודית שתקום תפתור את בעיית האנטישמיות וההגירה של היהודים ממזרח אירופה (רוסיה) לבריטניה (בעיקר ברובע האיסט אנד שבלונדון), תייצג אותה נאמנה ותדאג לכלכלת האימפריה הבריטית. בקטע: "עצם האלה היא, לפתור את שאלת היהודים באירופה המזרחית בדרך כזו, שתהא לאנגליה גם לכבוד וגם לתועלת" [...] "בדרום מזרח הים התיכון יש לה לאנגליה אחוזה, שאין לה עתה כל ערך והיא כמעט בלתי מיושבת. הרי זו רצועת חוף אל עריש וחצי האי סיני [...] ישנם, לפחות, עשרה מיליוני יהודים בכל העולם ... בליבם יישאו [היהודים] כולם את [דגל] אנגליה... במחי אחד תקבל בריטניה עשרה מיליוני נתינים נסתרים אך נאמנים..."

אומנם בריטניה לא שלטה על ארץ ישראל, ואף הייתה ביחסים מתוחים עם האימפריה העות'מאנית וקיסרות גרמניה, אך היא הייתה אחת המעצמות החזקות בעולם באותה תקופה ושלטה על שטחים באסיה ובאפריקה. הפגישה של הרצל עם שר המושבות הבריטי ב-1902 הייתה אבן דרך בהכרה של מעצמה עולמית במאבקה של התנועה הציונית לפתרון מדיני לבעיית היהודים. לאחר כישלונה של ההצעה להתיישבות באל עריש (סיני), הועלתה הצעה ממשית להתיישבות יהודית באוגנדה שלאחר ויכוח בקונגרס השישי ולאחר מותו של הרצל לא התממשה. בעקבות ההכרה בתנועה הציונית ובפעילות חבריה ומתוך האינטרסים של ממשלת בריטניה פורסמה הצהרת בלפור ב-1917.

שניים מן המניעים שבאים לידי ביטוי בקטע המקור ושהשפיעו על המדיניות של השלטון העות'מני כלפי היישוב היהודי בארץ-ישראל בזמן מלחמת העולם הראשונה, הם :

1. **חשש מריגול לטובת בריטניה** - הבריטים שלטו במצרים וסיני, הם היו אויבי האימפריה העות'מאנית. הטורקים ידעו שיהודים רבים בא"י אינם מרוצים משלטונם, והם חששו שהדבר יבוא לידי ביטוי בריגול לטובת בריטניה השולטת במצרים השכנה. כדי למנוע זאת הוחלט לנקוט ביד קשה כלפי היישוב היהודי ואף לגרש את היהודים מאזורי החופים בתל אביב וביפו כדי שלא ישדרו מסרים לצי הבריטי. בקטע: "בלילה היה אסור להדליק נר בבתיים, שמא ישתמשו באור לעשיית אותות וסמנים לספינות המלחמות, שהיו עוברות מזמן לזמן בסמוך לחוף יפו." [..] "ובכן, קיבל ג'ימל פחה רפורט [דו"ח] מפורט על כל המתרחש בין יהודי ארץ ישראל, ובעיקר תל אביב, קן המרד. [...] ולכן החליט ג'ימל פחה להרחיק, לפי שעה, את האנשים המסוכנים האלה מן הארץ על ידי שילוח [...]."
2. **צרכי הצבא העות'מני** - אלפי חיילים טורקים שהו במחנות צבא בא"י, והיה רצון לספק להם כל דבר הנדרש לכלכלם ולצרכיהם בזמן שהם נלחמים (מזון ושתייה, ביגוד, נשק ותחמושת, בניית ביצורים ועוד). השלטון העות'מני החליט שכדי לספק זאת, יש לפעול ביד קשה כלפי היישוב היהודי הכולל גיוס בכפייה ובמדיניות כלכלית קשה כלפיו (וכלפי כל יושבי האימפריה). בקטע: "והמפקד הצבאי [העות'מני] חסן בק, פרא לא לומד, אכזרי, ננס מנוול, ומושחת מראה – התנפל על כל היישוב היהודי והערבי בשצף קצף וישליך אימה על כל התושבים. הוא דרש מאת היהודים נשק, וכמה שנתנו לו – לא אמר די. דרש כסף [...] ופתאום התחיל משכלל ומשפר את העיר. בולמוס [שיגעון] של תיקון העיר אחזו בעצם ההכנות למלחמה, והריהו חוטף לשם זה אנשים מן הרחוב לעבודה."

פרק שלישי – המאבק על הקמת מדינת ישראל

שאלה 7

סעיף א'

לאחר סיום מלחמת העולם השנייה וחיסול גרמניה הנאצית, ממשלת בריטניה החליטה להשאיר בתוקף את גזירות 'הספר הלבן' (השלישי), למרות הלחץ הבינלאומי, חילופי השלטון בבריטניה וזוועות השואה שעברו על העם היהודי. כל אלו גרמו להנהגת ואנשי היישוב היהודי בא"י להבין את הצורך להפסיק לשתף פעולה עם ממשלת בריטניה ולתמוך ביציאה למאבק צבאי משותף נגד הבריטים.

היו שלוש סיבות עיקריות אשר גרמו למחותרות להבין ששיתוף פעולה הוא עדיף מהמשך ההפרדה ביניהן-

1. אכזבה מממשלת בריטניה – עם סיום המלחמה (1945) נערכו בחירות בבריטניה, וביישוב היהודי בארץ ישראל הייתה תקווה כי מדיניות 'הספר הלבן' תשתנה. מפלגת הלייבור שעלתה לשלטון תקפה בעבר את מדיניות בריטניה בארץ ישראל, וטענה כי יש לאפשר עלייה יהודית. למרות זאת, שר החוץ הבריטי (החדש) - ארנסט בוויין, הבהיר בהצהרתו (בנובמבר 1945) כי מדיניות בריטניה לא תשתנה. הוא קרא לפליטי השואה לחזור לארצם ומולדתם באירופה, והודיע על סירובה של בריטניה לקלוט 100,000 עקורים בא"י. בתגובה להכרזתו של בוויין, התקבלה בקרב המחותרות ההחלטה להפסיק את שיתוף הפעולה עם הבריטים, ולבצע פעולות טרור וחבלה שיאלצו את הבריטים לעזוב את ארץ ישראל.
2. יתרון האחדות – מנהיגי היישוב היהודי בא"י הבינו כי מאבקם הצבאי בבריטים יהיה יעיל יותר בכוחות משותפים, מאשר פעולות צבאיות של האצ"ל והלח"י לבדן. בנוסף, הנהגת היישוב היהודי בא"י רצתה לפקח על פעולות האצ"ל והלח"י, שנחשבו לקיצוניות.
3. דעת הקהל העולמית – בסיום מלח"ע השנייה דעת הקהל העולמית הייתה לטובת העם היהודי שסבל את זוועות השואה. מנהיגי היישוב היהודי בא"י האמינו כי באמצעות מאבק משותף תקודם הקמת מדינה יהודית על ידי העולם ויופעל לחץ דיפלומטי ומוסרי על ממשלת בריטניה לסיים את המנדט ולעמוד בהתחייבותה, למען פליטי השואה ולמימוש זכותו הטבעית והלאומית של העם היהודי להגדרה עצמאית בא"י.

למרות היתרונות בשיתוף הפעולה, היו גם חסרונות וחילוקי דעות בין המחותרות השונות. סיבה אחת עיקרית לפירוק תנועת המרי העברי הייתה פיצוץ מלון המלך דוד עליו אסביר כעת. בעקבות 'השבת השחורה', תנועת המרי העברי החלה לתכנן פעולות גמול נגד השלטון הבריטי. במהלך התכנונים, מנהיגי היישוב היהודי ו'ההגנה' הבינו כי המאבק הצבאי נגד הבריטים הוא מיותר ומסוכן למדינה היהודית העתידית, הם החליטו להפסיק את פעולות הטרור ולעבור לפעילות מדינית. אנשי האצ"ל והלח"י לא היו שותפים לגישה זו. למרות שלא ניתן אישור מפורש מהנהגת תנועת המרי העברי ביצע האצ"ל פעולת גמול בעבור השבת השחורה – פיצוץ מלון 'המלך דוד'

בירושלים. באגפו הדרומי של מלון זה היו משרדי המנדט והמפקדה הבריטית הראשית בא"י. לוחמי אצ"ל התגנבו למטבח של המלון, מחופשים למלצרים, והציבו כדי חלב מלאים בחומרי נפץ. לפני הפיצוץ התריע האצ"ל להנהלת המלון לפנות את האנשים, הנהלת המלון החליטה לפנות את המלון מאורחיו חוץ מאלה ששהו באגף הדרומי בו קבעו הבריטים את מושבם. הבריטים ובראשם המזכיר הראשי של ממשלת המנדט (ג'ון שואו) לא התייחסו לאזהרות ברצינות (ואף זלזלו בהם). **הפיצוץ התרחש ובעקבותיו קרס כל האגף הדרומי של המלון. נהרגו בו כ-100 אנשים (יהודים, ערבים ובריטים) ועשרות נפצעו.** בעקבות פיצוץ מלון 'המלך דוד' הנהגת היישוב והתנועה הציונית כינתה את האצ"ל 'טרוריסטים', והתנערה מהארגון. אולם אנשי האצ"ל טענו שהפעולה אושרה על ידי הנהגת 'תנועת המרי העברי'. עקב כך, גברה המחלוקת בנוגע לדרך הפעולה נגד הבריטים בין המחותרות, והוחלט על פירוק 'תנועת המרי העברי'.

סעיף ב'

במכתבו בן גוריון מ-17 באוקטובר 1948, הוא פונה לחבר פלמ"ח אשר נפצע בקרב ומנסה להסביר מדוע הוא שמע שמפרקים את הפלמ"ח, ומדוע אין זה נכון באופן מלא. לפי בן גוריון הפלמ"ח אינו מתפרק אלא ממשיך לפעול כיחידה בתוך צה"ל ותחת פיקודו של צה"ל. **טענתו היא שלא ניתן להמשיך לקיים עוד את הפלמ"ח כיחידה עצמאית ונפרדת כי זה יפגע ביכולתו של צה"ל לעמוד במשימותיו,** ניתן לראות זאת בציטוט- "שינויים ששינו את כל חיינו בארץ ואינם מצריכים ואינם מרשים עוד לשמר את צורות הארגון והמשטר שנתקיימו בפלמ"ח לפני היות המדינה ולפני היות הצבא".

בן גוריון מנמק את הטענה באומרו שהצבא מאורגן לפי חזיתות, ולכל חזית יש מטה חזית אשר מנחה את החטיבות תחת פיקודו לפי תוכניתו של המטה העליון הכללי, ואין אפשרות שמטה הפלמ"ח ימשיך להתקיים ולתת הוראות שונות- "צבאנו מאורגן עכשיו בחזיתות, ולכל חזית יש מטה חזית, ומטה זה נותן את ההוראות לכל החטיבות הנמצאות ברשותו". לפי הטיעון השני הפלמ"ח גם לא יכול להמשיך ולגייס לשורותיו חיילים באופן עצמאי, כי עכשיו יש גיוס כללי לצה"ל המחלק את הכוחות לפי הצורך- "אין המטה הארצי של הפלמ"ח יכול לגייס אנשים לפלמ"ח כפי שעשה עד הגיוס הכללי לצה"ל".

בן גוריון מציג במכתבו גם טיעון נגדי התומך בעצמאותו של הפלמ"ח. לפי טיעון זה לפלמ"ח יש ערכים חלוציים-התיישבותיים שאין לחטיבות אחרות ועל מנת להמשיך לקיים ערכים אלה יש לשמר את הארגון והתרבות הנפרדים והמיוחדים לפלמ"ח- "אומרים שלפלמ"ח יש ערכים חלוציים-התיישבותיים שאין לחטיבות אחרות, וכדי לקיים אותן יש צורך בסידור תרבותי נפרד".

שאלה 8

סעיף א'

ישנו ויכוח אודות שיקוליה של בריטניה לגבי העברת שאלת ארץ ישראל לאו"ם, יש האומרים שההחלטה נבעה משיקולים הקשורים למדיניות הפנים של בריטניה ולעומתם אחרים הטוענים שהיו אלו דווקא שיקולי מדיניות חוץ.

קיימים כמה נימוקים לטענה שבריטניה פעלה משיקולים של מדיניות חוץ:

1. ייאוש ממציאת פתרון מדיני ומאבק המחותרות – היהודים סירבו לוותר על הקמת מדינה יהודית, והערבים התנגדו בקיצוניות לכל פשרה אפשרית. הבריטים הבינו, כי **בכל הסדר עתידי צפויה מלחמה קשה בין הצדדים שתביא להרוגים רבים ולעלויות כלכליות גבוהות**. דבר זה לא היה בסדר העדיפויות של בריטניה לאור מצבה הכלכלי והמדיני לאחר מלח"ע השנייה. בנוסף, פעולות "תנועת המרי העברי" ופעולות הטרור מיררו את חיי הבריטים בארץ, והם ביקשו פתרון של כבוד באו"ם. המאבק הצבאי של ההגנה, האצ"ל והלח"י, ובעיקר פיצוץ מלון המלך דוד הנ"ל, **התיש את שלטונות המנדט** וחייב אותם להחזיק צבא גדול שהיה יקר מאוד ועלה בפגיעות בחיילים וציוד. דבר זה לא התקבל בהבנה אצל הציבור והתקשורת בבריטניה.
2. חשש מקרע עם ארה"ב – לאחר מלח"ע השנייה עלה כוחה של ארה"ב כמעצמת על, ובריטניה הייתה תלויה בה מבחינה כלכלית ומדינית. **האמריקאים דרשו מבריטניה לבטל את מדיניות 'הספר הלבן'** (לאור מסקנותיה של הוועדה האנגלו-אמריקאית), **ולאפשר הקמת מדינה יהודית**. מצד אחד בריטניה רצתה להימנע מפגיעה ביחסיה עם ארה"ב ולהבטיח את שיקומה, ומצד שני לא רצתה להיתפס כחלשה בעולם ולכן **העדיפה שהאו"ם יהיה זה שיכריע בסוגיה**. זז.
3. דעת קהל העולמית – העולם האשים את בריטניה בנקיטת **מדיניות נוקשה ואכזרית ביחס ל'בעית העקורים'** ולפליטי השואה שניסו להגיע לארץ ישראל אך סורבו על ידי בריטניה. אירוע שהשפיע רבות על דעת הקהל העולמית היה פרשת אקסודוס, ספינת המעפילים אשר הביאה ניצולי שואה רבים לישראל, והצבא הבריטי החזיר אותה לאירופה תוך שימוש בכוח רב לעיני התקשורת העולמית וועדת אונסקו"פ, שהמליצה בעקבות הפרשה לסיים את המנדט הבריטי בישראל.
4. 'המלחמה הקרה' - בריטניה קיוותה כי ארצות הברית תתמוך במנדט מחודש על ארץ ישראל, **על מנת לבלום התפשטות של ברית המועצות למזרח התיכון** והשפעה בו.
5. מעמדה של בריטניה במזרח התיכון וכוחו של האו"ם – **ממשלת בריטניה שאפה לחזק את קשריה עם המדינות הערביות במזה"ת**, וסברה, כי כאשר האו"ם, כארגון בינלאומי, יכפה עליה הסכם בעניין א"י - הקשרים בינה לבין העולם הערבי לא ייפגעו. מאידך, סברה בריטניה כי **האו"ם, שהוקם רק ב- 1945, לא יוכל לפתור את בעיית א"י**, בשל היותו ארגון צעיר וחסר ניסיון. **במצב כזה, תתבקש בריטניה להמשיך לשלוט על א"י עם תמיכה כלכלית מהאו"ם**, ואז תוכל לבצע את מדיניותה ביתר קלות.

לעומת זאת, קיימים גם נימוקים לטענה שבריטניה פעלה משיקולים של מדיניות פנים:

1. קשיים כלכליים – **לאחר מלח"ע השנייה בריטניה הייתה במצב כלכלי רע**, והיא השקיעה משאבים רבים בשיקום המדינה ובקליטת החיילים המשוחררים. בנוסף, **מאבקו הצבאי של הישוב היהודי בארץ ישראל גרם לבריטניה להשקיע עוד משאבים** ולשלוח כוחות נוספים לאזור. הדבר הגביר את הקשיים הכלכליים של בריטניה.
2. דעת הקהל והאופוזיציה בבריטניה – המאבק למען ההעפלה ולמען ההתיישבות של היישוב היהודי הציג את בריטניה כמעצמה אכזרית וחסרת רחמים. **תדמיתה של הממשלה הבריטית נפגעה בעיני הציבור הבריטי**. בנוסף, המאבק הצבאי של היישוב היהודי הוביל לפגיעה בחיילים הבריטים (כולל הרוגים), דבר שהציג את **הלחימה בארץ ישראל כמיותרת מול מעשי הטרור של המחותרות היהודיות ומול מעפילים שורדי שואה**. לכן רוב הציבור והאופוזיציה בבריטניה (המפלגה שאינה נמצאת בשלטון), **בראשותו של וינסטון צ'רצ'יל, דרשו להחזיר את החיילים הבריטים מארץ ישראל ולסיים את השליטה בה**. דוגמה לאירוע בולט אשר הביא את

דעת הקהל לדעה זו הוא חטיפת הסרגינטיים. בעקבות מעצרים של שלושת אנשי אצ"ל (בעקבות הפריצה לכלא עכו) וגזירת דינם למוות על ידי השלטון הבריטי, הוחלט באצ"ל על פעולה לשחרורם. ביולי 1947 נחטפו שני סמלים בריטים על ידי האצ"ל. הארגון איים להוציא אותם להורג אם לא יבוטל גזר דין מוות לחלק מפעילי הארגון שנכלאו בכלא עכו. פעילי האצ"ל אכן הוצאו להורג על ידי הבריטים. בתגובה לכך לוחמי האצ"ל תלו את הסמלים הבריטים ביער ליד נתניה. פעולה זו גררה ביקורת קשה בבריטניה ובעולם, מאז בריטניה נמנעה מלהוציא להורג את לוחמי המחתרות.

3. סדרי עדיפויות של ראש הממשלה – ראשי הצבא הבריטי התריעו בפני ראש ממשלת בריטניה (לאחר סיום מלח"ע השנייה), **קלמנט אטלי**, שהשמירה על השליטה במזרח התיכון חיונית להמשך קיומה של האימפריה. אך לאטלי היה סדר עדיפויות שונה – הוא רצה לקיים את הרפורמות החברתיות, כלומר להפנות את המשאבים לשיקום בריטניה לאחר המלחמה, וכמי שהגיע ממפלגת הלייבור, גם ייחס חשיבות רבה יותר להתנגדות האוכלוסיות המקומיות לשליטה הבריטית בארץ ישראל.

סעיף ב'

ב-29 בנובמבר 1947 התקיימה הצבעה באו"ם על הקמת שתי מדינות, יהודית ופלסטינית. בניגוד למקובל באותה תקופה ארה"ב ובריה"מ הצביעו שתיהן בעד ההצעה. כעת אפרט על הסיבות שהביאו אותן לפעול כך.

1. **שיקוליה של בריה"מ: 'המלחמה הקרה'** – על מנת לבלום את השפעתה של ארה"ב במזרח התיכון החליטה בריה"מ לסיים את המנדט הבריטי בא"י. בריטניה הייתה בעלת ברית של ארה"ב, ולכן פגיעה בבריטניה שקולה לפגיעה בארה"ב. כך תוכל ברה"מ להרחיב את השפעתה (הקומוניסטית) במזרח התיכון.

2. **עתידי המדינה היהודית** – בריה"מ הניחה כי במידה ותתמוך בהקמת מדינה יהודית, זו תקיים מדיניות פרו-סובייטית (קומוניסטית) לאחר שתקום, גם מבחינה שרוב היהודים שהיו בא"י היו יוצאי מזרח אירופה, סוציאליסטים וחלקם אף קומוניסטים (בעיקר אלו שחיו בקיבוצים). הזדהות עם סבל היהודים – ברה"מ תמכה ביהודים ניצולי השואה ותמכה בקידום הקמת מדינה ליהודים. זאת על מנת להדגיש גם את סבלו של העם הרוסי (ביניהם היהודים) כתוצאה מפעולות הנאצים. הוא טען כי האו"ם אינו יכול להישאר אדיש למצב העם היהודי, והעובדה כי אף אחת ממדינות מערב אירופה לא הצליחה לדאוג להגנת היהודים מוכיחה את הצורך במדינה משלהם.

שיקוליה של ארה"ב: 'המלחמה הקרה' – כיוון שברה"מ תמכה בהקמת מדינה יהודית, ארה"ב (הדמוקרטית) הייתה חייבת לתמוך גם כן, אחרת האזור היה נופל להשפעה קומוניסטית. ארה"ב האמינה כי כך תוכל להבטיח את שליטתה במזרח התיכון מבלי להיכנס אליו בצורה ישירה.

השפעת השואה – העם האמריקאי זועזע קשות ממראות השואה ומחנות 'העקורים'. תחושות האשמה בשל חוסר העזרה בזמן המלחמה והשואה אשר הוכיחו את הצורך במדינה יהודית. ההכרה בצורך הזה חוזקה על ידי פעולות ההעפלה (כמו למשל פרשת "אקסודוס") שזכו לסיקור תקשורתי רחב והשפיעו על דעת הקהל בארצות הברית לטובת תמיכה ביהודים-בעיתונות ובקונגרס. בנוסף ממשלת ארה"ב הביעה רצון לפתור את בעיית העקורים היהודים בשטח

הכיבוש האמריקאי באירופה, אשר שהו במחנות פליטים שמומנו על ידי ארצות הברית

לחץ פוליטי יהודי – התנועה הציונית ויהודי ארה"ב הפעילו לחץ פוליטי על הנשיא טרומן לתמוך בהקמת מדינה יהודית ואף הבטיחו לו את מירב הקולות של היהודים בארה"ב (זו הייתה שנת בחירות).

באותה הצבעה היו גם מדינות **שהתנגדו מסיבות שונות**, הסיבה העיקרית שמדינות ערב התנגדו היא הזדהות עם בני עמם הפלסטינים ושליטת הזכות של העם היהודי למדינה עצמאית בשטח ישראל, לפיהן אין לה זכות קיום מבחינה היסטורית ומדינית, ומאחר שרוב תושבי הארץ הם פלסטינים יש להקים מדינה פלסטינית.

שאלה 9

סעיף א'

האתגרים של היישוב היהודי בשלב הראשון של מלחמת העצמאות:

1. הקמת המדינה תוך כדי לחימה – בראשית דרכה של מדינת ישראל לא הייתה הנהגה רשמית, היה צורך לנהל לחימה תוך ביסוס והקמת מוסדותיה הרשמיים של המדינה.
2. הקמת צה"ל ופירוק המחטרות – המהלך של פירוק המחטרות והקמת צבא אחיד נתקל בהתנגדויות וקשיים מצד המחטרות. מצב זה הקשה על הלחימה במלחמת העצמאות.
3. קליטת עלייה תוך כדי לחימה – לאחר הקמת המדינה הגיעו לא"י גלי עלייה רבים והיה קושי כלכלי וארגוני בקליטתם.
4. בעיות כלכליות – לצד היהודי היה קושי לממן נשק ללחימה לכוחות הלוחמים וגם במקביל לדאוג לאזרחים במתן צרכים בסיסיים (בעיקר מזון, פרנסה ומגורים).
5. פלישת צבאות ערב למדינה הצעירה שעות בודדות לאחר הקמתה, כאשר היא עדיין ללא צבא אחד רשמי ומאורגן (צה"ל).

ההתמודדות עם הבעיות הכלכליות של היישוב היהודי שנוצרו כתוצאה מכך שהדרכים ליישובים היו חסומות בעקבות תקיפות של כלי רכב הייתה **התארגנות בשיירות ו"מיגון" של כלי הרכב**. בכל שיירה היו חברי הגנה חמושים, אך את הנשק היה צריך להחביא מחשש לחיפושים של הבריטים.

סעיף ב'

מטרה של מדינות ערב שהושגה במלחמה -

מדינות ערב שאפו להתרחב טריטוריאלי: ירדן רצתה לספח את הגדה המערבית שהוקצתה למדינה הערבית, מצרים רצתה לספח את הנגב אליה כדי להחליש את ירדן, סוריה ולבנון שאפו לספח שטחים בצפון הארץ.

הסבר- בשלב הזה של המלחמה, הם הצליחו לכבוש שטחים רבים כמו העיר העתיקה בירושלים, משמר הירדן, אזורים בגליל ובנוסף הצליחו להתקרב כ-35 ק"מ מתל אביב.

הגשמת המטרה הזו התאפשרה בין היתר בזכות העובדה שלכוח הערבי היו יותר לוחמים מיומנים. כמויות גדולות של נשק וציוד מתקדם כמו כלי רכב משוריינים, כלי ארטילריה ומטוסים רבים. בנוסף, כוחות הלגיון הירדני אומנו על ידי הבריטים והיו הצבא המקצועי ביותר במזרח התיכון.

מטרות שמדינות ערב לא הצליחו להשיג במלחמה-

1. מדינות ערב התנגדו לתוכנית החלוקה מ-כ"ט בנובמבר 1947, ואף הכריזו כי ישמידו את מדינת ישראל כאשר היא תוקם. הפלישה במאי 1948 מממשת איום זה לחיסול מדינת ישראל.
2. במהלך השלב הראשון של המלחמה זרם של פליטים פלסטינים שברחו מהמלחמה החל להגיע למדינות ערב. על מנת לעצור את גל הפליטים הזה, פלשו מדינות ערב למדינת ישראל כדי לאפשר לפליטים הפלסטינים לחזור לשטח ממנו ברחו.
3. להעלות את כוחם בעיניי הציבור עליו שלטו, באמצעות פלישה וכיבוש מהיר של מדינת ישראל.

הסבר-

- התגבורת בגיוס חיילים ובנשק שצה"ל קיבל לאחר הכרזת מדינת ישראל ובמהלך ההפוגה הראשונה סייעו לו להכריע את המערכה ולהדוף את הכוחות הערבים בתום ההפוגה הראשונה ובמבצעים השונים מההפוגה השנייה ועד סיום המלחמה.
- לוחמיה של מדינת ישראל לחמו מלחמת קיום על הבית, בניגוד ללוחמים הערבים שנלחמו רחוק מהבית, דבר שהעניק מוטיבציה גבוהה ללוחמים היהודים.

פרק רביעי – סוגיות נבחרות בתולדות מדינת ישראל

שאלה 10

סעיף א'

תהליך הדה-קולוניזציה: זהו תהליך שלילת הקולוניאליזם שהחל באמצע המאה ה-20. תהליך זה התרחש בעיקר במזרח התיכון ובצפון אפריקה. תהליך הדה-קולוניזציה הביא בהדרגה לסיום שליטת מדינות אירופה על המושבות הקולוניאליות וניצולן, ולהקמת מדינות עצמאיות בארצות אלו.

הדה-קולוניזציה התאפיינה **בתהליך שחרור מתמשך** ולא מלחמת שחרור חד-פעמית, עקב התנגדות מדינות אירופה. המדינות הקולוניאליות ניסו לשמר את מעמדן באמצעות חתימה על הסכמים וחוזים עם התנועות הלאומיות. היו מדינות בהם המאבק היה אלים במיוחד כמו במדינות שנשלטו על ידי צרפת.

הסבר איך תהליך זה בא לידי ביטוי בעמוד השער שבנספח:

הכרזה מציגה אדם אפריקאי על רקע של יבשת אפריקה. האדם מטאטא את היבשת מאנשים אירופאים ומוציא אותם מהיבשת.

מרכיב 1- המטאטא מבטא את ההתנגדות של המקומיים לשלטון הקולוניאליסטי. התנגדות שהתבטאה בדחיה של התרבות הזרה וגם בהתנגדות אלימה. השימוש במטאטא מבטא את הרצון של המקומיים להתנקות מהקולוניאליזם והמחשבה שהקולוניאליזם הורס ומלכלך את המדינות שלהם.

מרכיב 2- האנשים המסולקים מהיבשת הם אנשים לבנים, הזרות שלהם מודגשת בצבע שלהם, במזוודות (שמראות שהם שם כמבקרים), בלבוש הארוך והלא מותאם למזג האוויר החם באפריקה. זה מדגיש איך הקולוניאליזם היה ניצול של מדינות רחוקות על ידי אירופאים.

מרכיב 3- שנים מהם מחזיקים באזיקים ובשוט- זה מדגיש את האכזריות שבה נהגו המדינות הקולוניאליסטיות במקומיים.

גורמים לתהליך הזה - קולוניזציה :

1. דעת הקהל העולמית – לאחר מלחמת העולם השנייה מדינות העולם התנגדו לרעיון הכיבוש, וטענו כי הוא מביא רק צרות; הן למדינה הכובשת והן לעם הכבוש. הקולוניאליזם נתפס מעתה כלא-מוסרי, והופעל לחץ על המעצמות הקולוניאליות להפסיק מדיניות זו.
2. ירידה ברווחיות המושבות – היתרונות הכלכליים שהפיקו המעצמות מהשליטה במושבות התבססו על הבלעדיות שהייתה להן בהפקת התוצרת ובמסחר עם המושבות. בעידן בו הגלובליזציה הלכה והתבססה, תפסה התחרותיות והשוק הפתוח החופשי את מקום הבלעדיות ורווחיות המעצמות הצטמצמה.
3. משבר כלכלי לאחר המלחמה – נזקי מלחמת העולם השנייה חייבו את מדינות אירופה להשקיע משאבים בשיקום עצמי. עקב כך ניהול המושבות הפך לנטל כלכלי. מדינות אירופה לא יכלו להרשות לעצמן להמשיך ולשלוט במושבות, והחל תהליך של נסיגה מהן.
4. תפקידו של האו"ם – ארגון האומות המאוחדות הוקם בשנת 1945, לאחר מלחמת העולם השנייה. בבסיסו של הארגון הייתה ההכרה בזכותו של כל עם להגדרה עצמית ושמירה על זכויות האדם. הקולוניאליזם נתפס כמנוגד לתפיסות אלה, והאו"ם הטיל על מעצמות אירופה לפתח ולבסס מוסדות פוליטיים, חינוכיים וכלכליים במושבות, ולדאוג לקידומן בתחומים אלה.
5. שינוי יחסי הכוחות בעולם והשפעת המלחמה הקרה – מעצמות אירופה, השחקניות הראשיות בעולם לפני מלחמת העולם השנייה, איבדו מאוד מכוחן בעקבות המלחמה, והחל עידן חדש, עידן שתי המעצמות – ארה"ב ובריה"מ. הללו החלו להיאבק ביניהן על אזורי השפעה בעולם. אי לכך לכל אחת מהן היה אינטרס לתמוך במתן עצמאות לארצות השונות, בתקווה שהמדינות החדשות תצטרפנה למחנה הנתון להשפעתן, וכן כדי לבלום את סכנת התפשטותה והשפעתה של המעצמה האחרת.

סעיף ב'

השפעות תהליך הדה-קולוניזציה על יהודי ארצות האסלאם – הקולוניאליזם בארצות האסלאם היטיב עם מעמד היהודים. לפני היהודים קיבלו מעמד של "בני חסות". הם הופלו לרעה והיו צריכים לשלם "מס גולגולת" ו"מס קרקע". בריטניה וצרפת העניקו ליהודים שוויון והגנה.

כאשר החל תהליך הדה-קולוניזציה מצבם של היהודים הורע, הם איבדו את ההגנה והחסות של השלטון הקולוניאלי. החלו פרעות של תושבי המקום ביהודים שנתפסו כזרים ו"משתפי הפעולה" של השלטון הקולוניאלי השנוא (גם מפני שהם אמצו את התרבות האירופאית לעומת התרבות האסלאמית). היהודים שהבינו שאין מי שיספק להם הגנה או מי שישמור על השוויון עבורם, חשו את השנאה כלפיהם והעדיפו לעזוב.

גורם נוסף שהשפיע בתקופה זו על מצב היהודים בארצות האסלאם :

מלחמת העצמאות והקמת מדינת ישראל – ככל שהחריף המאבק (הסכסוך) בין היהודים והערבים/הפלסטינים בארץ ישראל, הורע המצב של היהודים בארצות האסלאם, ורבו הפגיעות בהם.

במדינות שהשתתפו בלחימה, ההשפעה על מצב היהודים הייתה ישירה וקשה – השלטון המקומי והתושבים ראו ביהודים שחיו בקרבם אויבים ובוגדים. הם החלו בהפגנת יחס עויין ואלים שהתבטא בפרעות כלפי היהודים, עד כדי סכנת חיים, דבר שגרם ליהודים לעזוב מחשש לחייהם. במצרים, בעיראק, בלוב ובמרוקו נרצחו ונפצעו יהודים רבים, רכושם נבזז, חנויות ובתים של יהודים הועלו באש, בתי כנסת נבזזו.

במדינות שלא לחמו נגד ישראל הורגש גם כעס ומתח גדול על כך שהוקמה מדינה ליהודים על חשבון אחיהם הפלסטינים בישראל, אך היחס הרע היה בעוצמה פחותה יותר מבמדינות 'המעגל הראשון'.

שאלה 11

סעיף א'

בפני רשויות המדינה עמדה השאלה כיצד להתמודד עם ממדי העלייה הגדולה בשנות החמישים והשישים. שניים מדפוסי העלייה בשנים אלו הם :

1. עליית הצלה ("חיסול גלויות") – לקהילות יהודיות שלמות בארצות האסלאם נשקפה סכנת חיים ועל כן הוחלט להעלות אותן לישראל באופן מידי בשנים 1948-1952. שיקול לעליית הצלה נבעה מההערכה שתוך זמן קצר יוחמר מצב היהודים שם בעקבות התחזקות העוינות כלפי היהודים ואירועים שסיכנו את ביטחונם, ולכן צריך לפעול בדחיפות להעלותם ארצה. במבצעים אלה הועלו לארץ רוב יהודי תימן, עיראק ולוב. בדפוס זה בלטה העדפת צרכי התפוצה בלי קשר לקשיים הכרוכים בקליטת בישראל, בתיאום של נציגי מוסדות המדינה וסוכנות היהודית עם השלטונות המקומיים. דפוס עלייה זה היה הנפוץ ביותר על ידי ממשלת ישראל בשני העשורים הראשונים של מדינת ישראל.
2. עלייה חשאית – עליה בסתר של יהודים ממדינות ערב שלחמו נגד ישראל במלחמת העצמאות.

שיקול לעליה החשאית היא מפני הרדיפה אחר היהודים, האיסור על היהודים לעזוב את המדינה, והיעדר היחסים הדיפלומטיים עם ישראל. המטרה הייתה להבריח את היהודים מחוץ למדינותיהם ללא ידיעת השלטונות. העלייה החשאית הייתה בעיקר ממדינות האסלאם: מלבנון, סוריה, מצרים ומרוקו. העלייה בוצעה בדרכים שונות (ביבשה, באוויר ובים) ע"י הסוכנות היהודית, המוסד וארגונים יהודיים עולמיים. הברחת העולים הייתה חשאית בגלל החשש מהנזק שפרסום העלייה יביא. קושי בעליה חשאית הינו הקושי לשמור על סודיות, להעלות את היהודים מבלי שהשלטונות ידעו על כך. במידה ויתפסו הדבר יגרום לפרסום העלייה ונזק עבור היהודים, מדינת ישראל וכמו כן, חשש לגורלם.

סעיף ב'

כור היתוך הינה תפיסה ששמה לה למטרה לעצב חברה חדשה בארץ – חברה שתורבותה מבוססת על מורשת היישוב הוותיק: ציונות, חלוציות, אהבת הארץ, שלילת הגולה וערכים השאובים מהתרבות המערבית המודרנית. במסגרת תפיסה זו נדרשו העולים לאמץ את ערכי החברה הקולטת בדרך להפיכתם לעם מאוחד. הדמות האידיאלית שאליה חינכו הייתה דמות "היהודי החדש". ביטוייה המובהקים היה "הצבר" – יהודי יליד הארץ, המושרש בנופיה, חקלאי או פועל, חלוץ המיישב אזורים חדשים על פי צורכי המדינה ולוחם המוכן להגן עליה, בעל תרבות מערבית-אירופאית ששם את החברה לפני צרכיו האישיים. מדיניות כור ההיתוך ומיזוג הגלויות נעזרה בעיקר במערכת החינוך ובצבא כדי להשיג יעדיה ולא נתנה מקום לזהויות או תרבויות אחרות.

תרומתה של מדיניות זו לקליטת העלייה:

- הטמעת השפה העברית – בין ההישגים יש לציין את ההצלחה העצומה בלימוד השפה העברית. רוב העולים רכשו את ידיעת השפה וגם האנאלפביתיות כמעט חוסלה. אף שמספר העולים, כזכור, עלה פי שניים על מספר הקולטים, הפכו התרבות והשפה העברית למכנה משותף של כלל האוכלוסייה.
- הטמעת התרבות הישראלית – בתקופה זו גובשו סמלי תרבות ומנהגים משותפים, שהיו גורם מאחד ומקשר בין היהודים בני כל ארצות המוצא. נוצרו חגים לאומיים, כמו ימי הזיכרון או יום העצמאות, המשמשים גורם הזדהות למרבית האוכלוסייה. גם מנהגים אחרים, כגון שירה בציבור, ריקודי עם, "קומוזיץ" או טיול, הפכו למאפייני התרבות הישראלית, שהייתה אז ייחודית ואחידה למדי.
- צה"ל כ"צבא העם" – השירות הצבאי הפך למוקד הזדהות משותף, סמל לאחוה ולאחדות, ורבים מהעולים מצאו בו מסלול קידום/התפתחות. רבים מהעולים רכשו בצבא כלים חברתיים, מקצועיים, תרבותיים ואחרים שסייעו להשתלבותם בחברה הישראלית ולהתקדמותם הכלכלי-חברתי.

קשיים שמדיניות כור ההיתוך יצרה:

- שלילת הזהות – העולים נאלצו לוותר על היבטים שונים של זהותם, מה שהקשה על תהליך הקליטה של העולים מכל הגלויות. עולים מאירופה, שחלק גדול מהם כבר היה מעורה בתנועה הציונית טרם עלייתו, היו מוכנים לשלם מחיר זה ואף אימצו החלפת זהות זאת במהלך שהותם בארץ. לעומת זאת, למרבית העולים מארצות המזרח (האסלאם וצפון אפריקה) התהליך היה קשה יותר. רבים מהם ספגו את תרבות ארצות המוצא, ולא הבינו מדוע כדי להיות ישראלים עליהם להחליף זהות, ולוותר על מסורות ועל אורח חיים שלהם הורגלו.
- שלילת תרבויות שונות בתחום החינוך הממלכתי – מערכת החינוך הישראלית התנהלה כמובן בעברית וכך שללה את השימוש בלשון ארצות המוצא. על העולים האשכנזים הופעל לחץ לשנות שמות יידיש (שהזכירו את הגולה) לשמות עבריים, והעולים המזרחיים נתבעו לשנות את שמותיהם משמות ערביים (שהזכירו שמות של אויבי המדינה) לשמות עבריים צברים.
- מתח חברתי – נוצר מתח בין-עדתי בין יוצאי ארצות אירופה הוותיקים לבין העולים יוצאי ארצות המזרח. בין העולים מארצות המזרח היו שהרגישו כי חייהם מנוהלים על ידי אנשי הממסד, האשכנזי-אירופאי ברובו, וכי הוא קובע את גורלם: איפה יגורו ובאילו תנאים, במה יעסקו לפרנסתם, והיכן ילמדו ילדיהם. הפער בין ישראל "הראשונה" - הוותיקה, האשכנזית והמבוססת, לבין "ישראל השנייה" - שבה התרכזו רבים מעולי ארצות האסלאם, שחשו קיפוח ואפליה- הלך וגבר בהתמדה. תחושות תסכול אלה הביאו לפרוץ אירועי ואדי סאליב.

שאלה 13

סעיף א'

מלחמת יום הכיפורים פרצה בשנת 1973, מצרים וסוריה תקפו במתקפה משולבת את מדינת ישראל. שניים מן הגורמים שהביאו את צבאות ערב לתקוף את ישראל, הם:

1. הרצון של מצרים וסוריה להשיב את כבודם הלאומי לאחר התבוסה וההשפלה שספגו מצה"ל (מדינת ישראל) במלחמת ששת הימים (1967). בתוך שישה ימים כבשה שטחים רבים וגרמה לאבדות רבות בקרב הצבאות של סוריה ומצרים ואובדן ציוד רב. כמבצע צבאי, מלחמת ששת הימים מהווה את אחת ההצלחות הגדולות ביותר בתולדות המלחמה בעידן המודרני וחזיקה את מעמדו של חיל האוויר הישראלי (כטוב ביותר בעולם). מבחינת סוריה ומצרים הדרך היחידה להשיב את כבודם הלאומי הינה על ידי מלחמה נוספת נגד ישראל, בה ינצחו.

2. הרצון של מצרים וסוריה להחזיר את השטחים הכבושים – במלחמת ששת הימים צה"ל (מדינת ישראל) כבש שטחים נרחבים, ובין היתר כבשה את: חצי האי סיני ורצועת עזה ממצרים, רמת הגולן מסוריה, הגדה המערבית ומזרח ירושלים מירדן. שטחים אלה הגדילו את שטחה של מדינת ישראל פי שלושה משטחה של ישראל קודם למלחמה. סוריה ומצרים רצו להחזיר את שטחים אלו במשא ומתן או במלחמה נוספת.

אפשרות נוספת – הקיפאון בתהליך המדיני ברצון של מצרים להגיע להסדר מדיני עם ישראל בתיווך בינלאומי – החזרת חצי האי סיני בתמורה לנורמליזציה עם ישראל (הסכם שלום).

ישראל הופתעה בפרוץ מלחמת יום הכיפורים בגלל סיבות רבות, ביניהן הקונספציה – ערב פרוץ המלחמה, ישראל הניחה הנחות מוטעות והחזיקה בתפיסות שאינן תואמות את המציאות. עיקרה של תפיסה זו – הסבירות למלחמה בין ישראל למדינות ערב היא נמוכה ביותר. 'הקונספציה' התבססה על מספר הנחות:

- א. סוריה תצא למלחמה בישראל רק בשיתוף פעולה עם מצרים בשל חולשתה הצבאית. מצרים וסוריה יצאו למלחמה רק אם יוכלו להביס את ישראל. הסבירות שיצאו למלחמה היא נמוכה מאוד כי הם אינם ערוכים למלחמה עד לשנת 1975. הנחה זו התעלמה מהאימונים ומהציוד הצבאי המתקדם שקיבלו המצרים והסורים מבריה"מ.
- ב. במידה וצבאות ערב יצאו למלחמה, אגף המודיעין הישראלי יוכל להתריע 48 שעות מראש על מנת לגייס כוחות מילואים. בפועל, הדרג הצבאי הבכיר החליט שלא הכריז על גיוס מילואים בזמן גם כאשר הועברו אליו ידיעות מודיעיניות מוקדמות. הוא התבסס על טענת צמרת המודיעין, עד בוקר ה- 6 באוקטובר, כי יש "סבירות נמוכה למלחמה". פרשת קְשָׁלוֹן המודיעין ואי מוכנותו של צה"ל למלחמה כונתה "המחדל".
- ג. במידה ואכן מצרים תצא למלחמה, קו המוצבים של צה"ל שנקרא 'קו בר-לב' שמוקם על שפת תעלת סואץ בסיני בשילוב כוחות שריון יעמוד מול הפלישה המצרית, לפחות עד שכוחות המילואים יגיעו. בפועל, הצבא המצרי - כוחות הקומנדו, בשילוב מטוסים, ארטילריה וכוחות שירון הצליחו לחצות את התעלה ולכבוש את המוצבים שהיו מאוישים במעט כוחות של צה"ל (רובם מילואים) מפאת השחרור ליום הכיפורים.

סיבות נוספות להפתעה בפרוץ המלחמה:

פעולות ההטעיה של מצרים וסוריה – צבאות ערב הסוו את פעולות ההיערכות למלחמה שלהם כתרגילי אימונים נרחבים. בנוסף, מצרים וסוריה יצרו מראית עין של חילוקי דעות בין שתי המדינות, ולא של שיתוף פעולה.

אופוריה ושאננות בחברה הישראלית, במערכת הביטחון ובממשלה – בעקבות הניצחון במלחמת ששת הימים, צה"ל נתפס כבלתי מנוצח, הן בעיני החברה והן בעיני ראשי הדרג הצבאי והדרג המדיני. הדבר הוביל לזלזול בכוונות וביכולות של מדינות ערב, ולאמונה מופרזת ביכולתו של צה"ל לנצח בקלות. שאננות זו גרמה לצה"ל להגיע לא מוכן מבחינת כוחות מילואים שגויסו מאוחר מדי (יום לפני המלחמה), מבחינת תוכניות צבאיות והערכות מודיעין אמתיות מהשטח, ומבחינת ציוד צבאי (כולל מחסני חירום) למלחמת יום הכיפורים.

סעיף ב'

מלחמת יום הכיפורים שינתה את מדינת ישראל לבלי הכר. המלחמה הביאה עימה אבדות גדולות בצד הישראלי, הרוגים ופצועים רבים, הלומי קרב, שבויים ונעדרים. אומנם ישראל הצליחה להביס את צבאות ערב, אך בחברה הישראלית לא הורגשה תחושת הניצחון והשמחה כמו לאחר מלחמות אחרות. ממצב של שגשוג ופריחה כלכלית וחברתית השתנה הלך הרוח לאחר המלחמה בחברה הישראלית לתחושות של כאב, כעס, תחושת אובדן, מיתון כלכלי ופילוג בעם. ניתן לראות שינויים אלו בתחומים שונים:

בתחום הצבאי:

'ועדת אגרנט' – חודש לאחר המלחמה הוקמה ועדת חקירה ממלכתית לבדיקת מחדלי המלחמה. בראשות הוועדה עמד השופט שמעון אגרנט. הוועדה הטילה את האחריות למחדלי המלחמה על הדרג הצבאי בלבד, ודרשה את התפטרותם של קצינים בכירים. בעקבות מסקנות ועדת אגרנט התפטר הרמטכ"ל דוד אלעזר ושורה של מפקדים וקצינים בכירים נוספים. החלפת הדרג הבכיר פגעה ברמתו המקצועית של צה"ל. המלחמה פגעה בתחושת הביטחון והאופוריה ששררו בישראל לאחר מלחמת ששת הימים, התחלפו בתחושה כבדה של חוסר אמון וחולשה בתפיסה הביטחונית אצל מנהיגיה של המדינה וערעור בתפקוד של צמרת הפיקוד בצה"ל אשר לא הכינו את ישראל לקראת מלחמה. הממשלה והצבא היו נתונים לביקורת רבה יותר מצד הציבור.

בתחום הכלכלי:

בעקבות המלחמה וגיוס המילואים הממושך משק העבודה הושבת ונעצרה הצמיחה. מדינות ערב סירבו למכור נפט למערב שתמך בישראל ולכן מחירי הנפט עלו, כמו גם מחירי החשמל, הדלק וכו'. על מנת להתמודד עם הוצאות המלחמה והמשבר הכלכלי, הממשלה הטילה מיסים על האזרחים. מצב זה הוביל לקיפאון ולאינפלציה במשק הישראלי, ולקח למדינת ישראל שנים רבות להתאושש ממשבר זה. בנוסף, נשיא ארצות הברית העביר נשק רב לישראל, בטיסות ארוכות טווח ומורכבות כדי לאפשר לישראל להגיע לניצחון במלחמה. עם זאת, אובדן הנשק והנזק הכלכלי הכבד של המלחמה הגבירו את התלות הישראלית בסיוע צבאי וכלכלי מצד ארה"ב עד ימינו.

בתחום הפוליטי מדיני:

בעקבות המלחמה נוצרה תחושה של אי אמון בממשלת ישראל. לאחר פרסום דוח אגרנט, בו נאמר כי הדרג בצבאי הוא האחראי על מחדלי המלחמה, יצאו אזרחים רבים למחאות גדולות ברחבי הארץ. וקראו לפיטוריהם של הדרג המדיני. הם טענו שהם אחראים לכך שישראל לא הייתה ערוכה למלחמה. הדרג המדיני נתפס בעיני הציבור כמנהיגים חלשים, חסרי אחריות וכאלו שהובילו את המדינה לאסון גדול. בעקבות הלחץ הציבורי התפטרו ראש הממשלה גולדה מאיר ושר הביטחון משה דיין. בעקבות כך, נוצר מהפך היסטוריה ובפעם הראשונה מאז קום המדינה עלתה מפלגת ימין לשלטון בראשותו של מנחם בגין. בהובלת מנחם בגין ישראל חתמה לראשונה הסכם שלום עם מדינה ערבית- מצרים.